

ПРІОРИТЕТИ ШКІЛЬНОЇ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ЛЦЕЮ

Н.Б. Голуб

Україна, м. Київ, Інститут педагогіки НАПН України

Актуальність кожної шкільної методики визначають її спрямування, вибір пріоритетів, що сукупно сприяють увиразненню суті, мети, формуванню змісту, добору дидактичного інструментарію й забезпеченню результату. У Законі України «Про освіту» сказано: «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави...»[6]. Отже, ключова постать і водночас основний освітній орієнтир – це особистість, здатна розвиватися.

Згідно з прогнозами експертів, «у 2020 році найбільш затребуваними на ринку праці будуть уміння навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі» [4, с. 6].

З огляду на перелік компетентностей, освіту та її суб'єктів розглядаємо як засоби формування здорового громадянського суспільства. Отже, наші випускники мають бути готовими впливати на суспільство, долучатися до його процесів, бачити своє місце в ньому. А для цього кожен підліток повинен, виходячи зі школи, усвідомлювати себе, свої властивості, схильності; мати уявлення про структуру суспільства, про все, що його оточує, розуміти складність багатьох процесів, уміти оцінювати їх (критично мислити) і на основі критичного мислення формувати систему ставлень.

Українська школа орієнтована на європейський освітній простір. І вибір компетентнісного підходу як пріоритетного є свідченням того. Визнаючи авторами цього стратегічного освітнього напрямку зарубіжних учених, не варто забувати прозорливість філософських поглядів на освіту Г.Сковороди, на переконання якого, завдання освіти – це «практичне втілення знань, тобто

перетворення їх на інструмент удосконалення людського життя». Видатний мислитель «не позбавляв освіти моралі, а серце – розуму» [3, с. 196].

Понад десять років увага вітчизняних і зарубіжних учених-психологів, дидактів, методистів зосереджена на розробленні ефективних механізмів формування компетентного учня. Незважаючи на очевидний поступ теорії питання, практика його помітно прогальмовує, адже компетентнісний механізм досі повноцінно не запрацював.

Школа формує громадянина, який завтра має долучитися до прийняття багатьох важливих рішень, а саме: якості прийнятих законів, спалювання листа і сміття; участі України в Євробаченні; мораторію на продаж землі; соціальної справедливості; цькування й переслідування дітей у сім'ї та школі; суржику в публічному мовленні та ін.

Отже, щоб говорити про ефективну реалізацію мети, потрібно забезпечити розвиток особистості, що виявляється в якісній зміні її характеристики, ставлень і діяльності. У результаті досліджень виявляємо переважно чотири моделі: 1) ставлення дисонує з поведінкою (до суржику ставлюся негативно, але послуговуюся ним; старших треба шанувати, але місцем у транспорті не поступаюся); 2) поведінка немотивована (не знаю, чому так вчинила); 3) не сформоване ставлення (мені байдуже; не знаю, як ставлюся); 4) поведінка є результатом ставлення (так учинив, тому що...).

Особистісна парадигма передбачає організацію освіти, зосереджену на самобутності, унікальності, неповторності, суб'єктивності учня. Тому нагальною є потреба переформатування конвеєра на випуск іншої «освітньої продукції». Слабким місцем чинних методик є все ще зосередження на академічних досягненнях. Це означає, що мірилом освітніх досягнень з мови досі є здатність запам'ятати й відтворити правило, правильно записати слово чи речення, утворити граматичну форму, відредагувати, а не ставлення до мови й мовлення, мовна практика, досвід послуговування мовою в різних сферах і ситуаціях спілкування.

У результаті склалася така ситуація: школи щорічно випускають не національномовних особистостей із багатим активним словником, наявним досвідом послуговування мовою; мовно стійких, із ціннісним ставленням до мови й спілкування; а маленьких «дивайсиків» з різними картами пам'яті і вмістом. Запам'ятовування визначень, дат і фактів сприяє вихолощуванню емоційного світу дитини, без чого немає усвідомлення істини, добра і краси. Досягнуті результати не дають змогу виявити, чи зросла кількість активних носіїв мови, чи стали вони вимогливішими до власного й чужого мовлення?

З огляду на сказане вище, визначимо пріоритети компетентісно орієнтованої методики навчання української мови учнів ліцею. «Нова українська школа» презентує тригранну модель сучасного випускника: «Особистість. Патріот. Інноватор» [4, с. 8].

Навчаючи мови, ми формуємо образ молодого людини. Методика римського філософа Квінтіліана, що дійшла до нас через віки й не втратила актуальності, цінна тим, що, вона насамперед формувала високодуховну моральну особистість з усіма важливими чеснотами, а потім навчала ефективного мовлення. Бо мовця, до якого немає довіри, ніхто не слухатиме.

Тому виділяємо дві паралельні взаємопов'язані «бігові доріжки»: перша – це засвоєння теорії мови, набуття практичного досвіду застосування її (компетентний мовець); друга – формування духовного світу й моральних чеснот (патріот, національномовна особистість).

Наскільки й чому важливі в наш час інноватори? Відповідь знаходимо у визначенні суті цього слова: інноватори – це люди, здатні змінити світ. Головними рисами їх вважають допитливість (починається з уміння ставити правильні запитання з метою досягнення повного розуміння, усвідомлення); співробітництво (починається з уміння слухати і вчитися в того, хто має інший досвід і навички); асоціативне або інтегративне мислення; схильність до активних дій та експериментування [2]. Інноватиків від неінноватиків відрізняють навички спілкування, допитливість, спостережливість, експериментування, здатність взаємодіяти.

Щодо дидактичного інструментарію. Термін «суб'єкт-суб'єктні стосунки» вже давно увійшов в обіг активного словника вчителя, а де вони на практиці? Урахування особистісного фактора, на жаль, не алгоритмізовано, не надано вчителеві чіткого механізму впровадження його. Методика, яку розробили співробітники відділу навчання української мови і літератури Інституту педагогіки НАПН України, зосереджує увагу на двовимірних цілях (ті, що визначає вчитель згідно з програмою, і ті, що ставлять перед собою учні), визначає принципи шкільної мовної освіти, основоположні життєві принципи, принципи навчання й учіння. Привертаємо увагу до важливості цілевизначення. Доцільно згадати цитату В. Черчилля: «Чому корабель перемагає хвилі, хоча їх багато, а він один? Тому що в корабля є ціль, а в хвиль немає». На думку дидактиків, якщо людина сама ставить ціль, її діяльність набуває творчого характеру, стає активною й спрямованою на результат, Суто виконавська діяльність (на рівні виконання окремих операцій) означає, що «мету, засоби й способи задали людині ззовні – учитель, керівник, інструкція тощо; відповідно ціннісно-орієнтовані, пізнавальні, целеспрямовувальні компоненти згорнуто» [5, с. 402].

У доборі форм оптимально поєднуємо індивідуальну, парну й колективну. Колективна, зокрема, навчає працювати в колективі, дослухатися до чужої думки, ініціювати, відчувати колективну відповідальність за результати; парна особливо важлива для тих, хто вчиться комунікувати, взаємодіяти, ставити запитання; індивідуальна має свої завдання – це цілевизначення, планування власної освітньої траєкторії, розроблення особистих проєктів, захист своїх переконань і думок, особиста відповідальність, формування ставлень.

Добираючи завдання і справи, ураховуємо вміння, спільні для всіх компетентностей, як-от: читати і розуміти прочитане; висловлювати думку усно і письмово; критично мислити; логічно обґрунтовувати позицію; виявляти ініціативу; творити; розв'язувати проблеми; оцінювати ризики та приймати

рішення; конструктивно керувати емоціями; застосовувати емоційний інтелект; співпрацювати в команді [4, с.12].

За висновками вітчизняних учених, у шкільній освіті перехід до компетентнісного підходу ознаменований передусім переорієнтацією з процесу на результат освіти. Результативними орієнтирами визначаємо перелік мовних досягнень XXI століття, який уклали зарубіжні вчені й експерти з освіти, а саме: значний словниковий запас; критичний аналіз прочитаного/почутого матеріалу: романи, вірші, п'єси, есе, новини; спілкування за допомогою різноманітних медіа з використанням різних стилів мовлення; формування й захист власної думки; поставлення продуманих запитань; ведення конструктивної дискусії [1, с. 139].

Коли доросла людина каже: «Мені потрібно знати іноземну мову», вона має на увазі не складну фонетичну чи граматичну систему правил, уміння читати й перекладати зі словником, а мову в активній формі. Отже, системним складником освітнього процесу має бути активне послуговування мовою. Мовні категорії в компетентнісно орієнтованій методиці є інструментарієм мовленнєвого вчинку. Здобувачам профільної середньої освіти немає потреби дублювати мовний матеріал, який вони засвоїли протягом 5-ти років. Розглядаючи синтаксичну норму варто зосередити увагу не на визначенні членів чи типу речення, а на чіткості, логіці формулювання думки, комунікативного наміру, визначенні її об'єктивності/суб'єктивності, ставлення до неї тощо. На цьому етапі шкільної мовної освіти мовний матеріал є базовим для вивчення й освоєння мовленнєвих стратегій і тактик.

На жаль, досі немає чітких критеріїв і показників у визначенні результатів. В освітніх документах заявлено, що «буде змінено підходи до оцінювання результатів навчання. Оцінки слугуватимуть для аналізу індивідуального прогресу і планування індивідуального темпу навчання, а не ранжування учнів»[4, с.15].

Дидактики наголошують, що результатом навчальної діяльності є набутий новий досвід учня, і виділяють у ньому 4 структурні компоненти:

досвід пізнавальної діяльності (знання), досвід репродуктивної діяльності (уміння й навички), досвід творчої діяльності (проблемні ситуації, завдання); досвід емоційно-ціннісних взаємин [5, с. 320-321].

Моральне обличчя, систему ставлень учня формуємо засобами добірних текстів і дидактичного інструментарію. Тексти радимо добирати не хаотично, лише на свій смак чи на догоду вподобанням учнів. Цю важливу роботу покликана координувати соціокультурна змістова лінія програми, що дає змогу задіяти світоглядно значущі культурологічні, суспільні важелі, занурити учнів, хоч і в штучний, та все ж контекст сучасних викликів, поставити їх у ситуацію вибору, формуючи готовність до них.

Оновлення потребує психологічний складник освітнього процесу. Учитель має бути обізнаний не лише в особливостях пам'яті, уваги, уяви, мислення. Значної ваги набувають емоційні стани дитини, ціннісна шкала, внутрішня мотивація, впливовість слова, слова-конфліктогени, відповідальність за мовлене/написане слово тощо. Пам'ятаємо, що здоров'я й довголіття людини залежать не лише від якості їжі, екології, але й від позитивних емоцій, а гарний настрій підвищує працездатність, «життєрадісні люди не тільки легше переносять біль, але й краще дбають про своє здоров'я й безпеку»[5, с. 62].

Отже, успіх в освіті більше не пов'язують з відтворенням знань – знання потрібні як матеріал для вияву творчості, умінь застосовувати їх у нових умовах. Визначення пріоритетів і врахування їх у методиці навчання української мови учнів ліцею сприятиме посиленню мотивації, підвищенню пізнавальної активності учнів, появі якісно нових результатів українськомовної освіти, комфортному входженню молоді в соціум і реалізації себе в ньому.

Література:

1. Вагнер Т., Дінтерсміт Т. Мистецтво навчати. Як підготувати дитину до реального життя. [пер. з англ. Н. Борис]. К.: Наш формат. 2017. 312 с.
2. Вагнер Т. Створення інноваторів. Як виховати молодь, яка змінить світ. К.: K.FUND, 2015. 222 с.
3. Гомілко О. Філософія освіти Григорія Сковороди: відмінність модерної візії // Філософія освіти. 2017. №2. С. 191-210.

4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Новиков А.М. Методология образования. М.: Эгвес. 2006. 488 с.
6. Про освіту. Закон України. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n7>